

Флорій Бацевич

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6141-8318>

УДК 401: 410

DOI: 10.31558/1815-3070.2026.51.5

ДЕВІАЦІЇ В ПРОЦЕСАХ ПОРОДЖЕННЯ МОВЛЕННЯ (ЕТАП КАТЕГОРИЗАЦІЇ)

Розглянуто проблеми виникнення девіацій на глибинному етапі категоризації аспектів мово-думки (термін О. Потебні), виділених у процесі адресантом початкового задуму. Виявлені основні причини неузвального оперування мовцем складниками протосмислу, які формують категорійне наповнення цього цілісного утворення як мовленнєво-мисленнєвого фрейму (енграми): а) декатегоризація (втрата категорійних ознак), б) гіперкатегоризація (надузагальнення семантичних складників категорії), в) когнітивний зсув (зрушення категорійних складників). Визначені перспективи девіатологічних досліджень усного спонтанного мовлення.

Ключові слова: мовна девіація, породження мовлення, етапи породження мовлення, категоризація, розчленування початкового задуму, протосмисл.

DEVIATIONS IN SPEECH PRODUCTION PROCESSES (STAGE OF CATEGORIZATION)

Typical cases of deviations arising at the stage of categorisation of speech-thought aspects formed during the speaker's (addresser's) segmentation of the initial intention are analysed. The main causes of non-usual operation with the components of proto-meaning, which constitute the categorical content of this integral formation as a speech-thinking frame (engram), are identified: (a) decategorisation (loss of categorical features), (b) hypercategorisation (overgeneralisation of semantic components of a category), and (c) cognitive shift (displacement of categorical components). Prospects for further deviation studies of spontaneous oral speech are outlined.

Keywords: language deviation, speech production, stages of speech production, categorisation, segmentation of the initial intention, proto-meaning.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження. Дослідження процесів породження мовлення (процесів вербалізації) у межах опрацьованих теорій мовленнєвої діяльності, комунікативної лінгвістики, психо- і нейролінгвістики, лінгвістики змінених станів свідомості, лінгвістичної девіатології та інших напрямів сучасної науки про мову переконливо довели наявність низки етапів вербалізації людиною мово-думки. В уже достатньо традиційних і емпірично обґрунтованих концепціях, так би мовити, «мінімалістського» спрямування, дослідники виділяють як мінімум два глобальних етапи вербалізації глобального початкового когнітивно-мовного фрейму (початкової енграми): етап

Цитування: Бацевич Ф. Девіації в процесах породження мовлення (етап категоризації). *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*. 2026. № 51. С. 81–89. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2026.51.5>

Citation: Batsevych, F. (2026). Deviatsii v protsesakh porodzhennia movlennia (etap katehoryzatsii) [Deviations in speech production processes (stage of categorization)]. *Linhvistychni studii Linguistic Studies*, (51), 81–89. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2026.51.5>

Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

внутрішнього (глибинного) програмування й етап зовнішньої (поверхневої) реалізації. На кожному з цих етапів вирізняється низка підетапів зі своєю специфікою оперування складниками мово-думки (див., напр.: Коваль 1986; Пономарів 1992). Так, наприклад, на етапі внутрішнього програмування спостерігаються особливості формування програми майбутнього висловлення, пов'язані з розчленуванням початкового задуму (глобального концепту), категоризацією виділених аспектів, а також їх пропозиціюванням (детальніше про це див., напр., у: Бацевич 2000: 46–54). Тема пропонованої статті пов'язана з причинами й особливостями виникнення девіацій на етапі категоризації у внутрішньому мовленні; це спроба реконструкції механізмів неuzuальних когнітивно-мовних аспектів вербалізації, пов'язаних з процесами порушення закономірностей «підведення» аспектів початкового задуму під притаманні конкретній ідіоетнічній мові (в нашому випадку українській) категорії втілення, які, своєю чергою, лежать в основі пропозиціювання, розгортання мово-думки за законами синтагматики. Спроба експлікації та класифікації таких особливостей – важлива складова досліджень закономірностей поєднання когнітивного і лінгвального в процесах формування й породження узуалізованих в ідіоетнічній мові (у нашому випадку українській) семантико-синтактико-прагматичних категорій.

Аналіз досліджень проблеми. У межах згаданих напрямів сучасної лінгвістики доведено, що категоризація – це когнітивне наближення абстрактного «протосмислу», який сформував мовець на етапі розчленування початкового задуму (текстового концепту), до опрацьованих в ідеоетнічній мові і значною мірою стандартизованих лексико-граматичних структур, наявних у внутрішньому лексиконі адресанта. Результатом як узуального, так і девіативного розчленування початкового задуму, стає виділення об'єктів, а також ситуацій і подій (дій, процесів, станів і т. ін.) з цими об'єктами, часо-просторові координати подієвості, процесуальності, станів та інших категорійних чинників «протовисловлення». Згадані лінгво-ментальні категорії (див. про них детальніше: Вихованець 1993; Вихованець, Городенська, Русанівський 1983; Загнітко 2011) впливають на розгортання первісного «протосмислу» (фрейму, концепту) повідомлення в аспекті його узуального або ж девіантного втілення на поверхневому рівні (рівні реалізації).

Девіації, які спостерігаються на етапі категоризації виділених у процесі розчленування початкового задуму аспектів мово-думки, бувають як мінімум двох типів: 1) усвідомлені (інтенційні), які за своєю сутністю є риторичними прийомами, за якими стоять продумані адресантом (автором, наратором) комунікативні смисли, і 2) неусвідомлені (неінтенційні), які кваліфікуються як власне невдачі усного спонтанного мовлення конкретного мовця. Розглянемо деякі із зафіксованих нами виявів мовленнєвих девіацій на етапі категоризації з використанням прикладів із художнього та розмовного мовлення.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтування результатів.

I. Результат категорійних девіацій як усвідомлених (інтенційних) авторських (нараторських) **прийомів** як мінімум подвійний: 1) семантичні й

прагматичні зрушення на наступному (пропозитивному) етапі втілення (формування протоструктури висловлень, мовленнєвих актів, реплік учасників інтеракцій і т. ін.), які зачіпають перш за все семантику і синтактику структурної організації окремих комунікативних одиниць тексту (дискурсу) і 2) зрушення у межах усього тексту, які зачіпають його змістову (семантичну і прагматичну) організацію, формування комунікативних текстових смислів у цілому. Проаналізуємо приклад:

(1) У романі Станіслава Лема «Непереможений» (Лем 2017: 45–46) зображена ситуація: у сприйнятті землян, які висадилися на новій планеті, щось темне, рухливе і дрібне з'явилося на тому місці, де сів їхній космічний корабель, обліпило його. Це в романі представлено фразою одного із героїв, яка завершує першу частину твору: *Прийшла хмара*. З позицій цілісної текстової історії на пропозитивному рівні таке достатньо семантично невизначене слововживання засвідчує зрушення у межах виділеного аспекту, яке можна кваліфікувати як когнітивне заміщення (або зсув категорійного домінування). Це особливого характеру підміна необхідної для повного розуміння об'єкта зображення категорії тією, яка в даний момент видається більш актуальною («прототиповою») або більш знайомою мовцеві процесі побудови категорійної семантичної сітки висловлення (повідомлення). Подібна мовно-когнітивна реакція землян стає можливою у випадках, коли ознака чогось, яка «виринула» в сприйнятті наратора першою і стала для нього представником усієї категорії «щось темне, дрібне, що рухається; воно обліпило космічний корабель». Це рухливе, дрібне і темне щось стає предметом обговорення і аналізу астронавтів, а також одним із джерел руху подальшої наративної історії. У межах усього тексту лемівського роману подібні «приблизні», надузагальнені номінації в мовленні землян – носії семантики і прагматики глибинного нерозуміння того, що відбувається на планеті, приблизності їх міркувань щодо природи об'єктів і подій на ній з орієнтацією на звичні на планеті Земля об'єкти, явища, дії, процеси, стани і т. ін. Лише згодом стає зрозумілим, що перед ними насправді не хмара як астронавти звично розуміли, сприймали і оцінювали подібне явище на рідній планеті, а спосіб організації «війська» неорганічного «населення» цієї планети та їхнього нападу на «прибульців» з інших планет, «оборони» свого життєвого простору від вторгнення зовні.

II. На противагу розглянутому, **девіації у спонтанному мовленні** на етапі категоризації – це не художні прийоми або риторичні засоби впливу на адресата (читача), а когнітивно-мовні порушення імпліцитних законів і закономірностей вербалізації у внутрішньому мовленні; девіації категорійного і послідовного (лінійного) розгортання виділених на етапі розчленування початкового задуму аспектів когнітивно-мовного фрейму (початкової енграми). Розглянемо механізми категоріальної девіації згаданого типу на прикладі спонтанного мовлення одного із сучасних блогерів:

(2) *Він [депутат Верховної Ради] робив це [роздавав гроші на підкуп членів партії], ділячи більше між собою, а менше – між іншими членами [партії] (С. Крижанівський. Ютуб, 5.06.2020 р.).*

Основний семантичний комплекс, який лежить в основі початкового задуму мовця, 'ділити гроші на підкуп членів партії з метою потрібного результату голосування' впливає на два виділені на етапі розчленування початкового задуму аспекти: 1) 'забирав більшу частину виділених засобів собі' і 2) 'меншу частину віддавав іншим членам партії'. Згаданий домінуючий семантичний комплекс, під впливом якого формується мово-думка автора, впливає на контамінацію категорійного втілення протилежно скерованих дій нардепа: 'забирати собі' й 'віддавати іншим'. Спостерігаємо контамінацію виділених різнокатегорійних аспектів, які потребують окремого семантичного втілення, в одному пропозиційному комплексі. Такий девіативний ефект можна кваліфікувати як приклад неповноти категорійного втілення аспектів, виділених на етапі розчленування початкового задуму.

Нижче спробуємо експлікувати і в загальному вигляді класифікувати причини девіацій на підетапі категоризації у внутрішньому мовленні адресанта, а також виявити семантико-прагматичні наслідки подібних смислових зрушень.

1. Декатегоризація (втрата категорійних ознак)

Це ситуація, коли мовець не може знайти в ментальному лексиконі відповідну категорію для об'єкта, явища, дії, процесу, стану, якості та інших, що призводить до семантично «порожніх» висловлювань. Достатньо типовий, певною мірою узагальнений і впізнаваний випадок, який часто трапляється в живому спонтанному мовленні:

(3) *Ну, ця... така штука, щоб робити ото... ну, ти зрозумів.*

Помітно, що у внутрішньому мовленні адресанта виникла потреба семантизувати певний об'єкт як предмет. На поверхневому рівні реалізації спостерігаємо когнітивно-мовний зсув у процесі перетворення цього протосемантичного «згущення» в конкретну семантичну категорію, своєю чергою зорієнтовану на узуальні засоби втілення уже на поверхневому рівні реалізації; це той випадок, коли мовець має концепт (у даному випадку об'єкт, предмет), але не може активувати відповідний лексико-семантичний «вузол» у свідомості. Схожий приклад категорійно «порожнього» висловлення з підслуханої розмови юнаків:

(4) *Нам треба шо? Нам треба, короче, зробити щось тіпа ..., ну... таке ..., знаєш ...*

Розглядаючи подібні приклади реалізацій мовного коду в усному спонтанному мовленні, необхідно мати на увазі, що девіативні висловлення з некатегоризованими (або неточно категоризованими, семантично «розмитими» іменами об'єктів і предикатів), розглядаються як відхилення від норм слововживання з позицій організації мовного коду; в спілкуванні ж людей, які перебувають, так би мовити, на «одній психологічній хвилі», такі «шедеври» мовлення сприймаються як достатньо природні, прийнятні в конкретному контексті й інтерактивній ситуації, тобто, в кінцевому підсумку, комунікативно успішні.

2. Гіперкатегоризація (надузагальнення семантичних складників категорії)

Найчастіше подібні випадки стосуються заміни вужчої категорії значно ширшою, наповненою семантичними ознаками, зайвими, неприйнятними для

реалізації потрібної узуальної категорії; це, фактично, міжкатегорійне розмивання меж, втрата конкретною категорією «впізнаваності» у визначеному задумом контексті вживання (на поверхневому рівні вербалізації). Прикладом такої девіативної категоріальної заміни може стати називання у фаховому мовленні (дискурсі) з його орієнтацією на точність іменування, відповідність задуму категорійного віднесення, імені конкретного механізму (автомобіля, літака, пароплава, трактора і т. ін.) просто *машиною*. Подібні випадки – приклади спрощення внутрішньої програми мовлення, ігнорування специфічних ознак категорії, що, в кінцевому підсумку, спотворює інтенцію мовця, не відповідає загальному принципу організації глибинного рівня вербалізації – принципу повноти та ненадлишковості.

3. Когнітивний зсув семантичних категорійних складників

Це, за нашими спостереженнями, найчастотніший вияв девіацій на глибинному рівні категоризації; вияв, який можна кваліфікувати як підміну узуальних для конкретної ідіоетнічної мови категорій у вигляді: а) заміщення однієї категорії іншою; б) накладання різних категорій, що мають подібні семантичні ознаки (семантичне наповнення); в) приписування виділеній категорії ознак, їй не властивих (предикативна невідповідність). Проаналізуємо наступні приклади:

(5) [Офіцер звертається до співбесідника, маючи на увазі хутір, який не підкорився радянській владі]: *По цьому хутору я пройду Карфагеном*¹.

Початковий комунікативний смисл 'погроза непокірному хутору знищенням' реалізується в межах двох аспектів, виділених на етапі розчленування початкового задуму: (а) 'пройти хутором вогнем і мечем' і (б) 'знищити хутір у той спосіб, яким був знищений непокірний Карфаген'. Обидва аспекти виділені як дії, однак отримали різне втілення на етапі категоризації: перший аспект мовець оформив як редуковану дію (*по цьому хутору я пройду...*), а другий – як інструмент цієї дії (*Карфагеном*). Подібна категоризація сприймається як семантично девіативна в межах загального задуму. Семантико-синтаксичний ефект – неузуальне дієслівне керування; прагматичний ефект – демонстрація комісаром своєї «освіченості»: знання історії Риму – обернулася для слухачів і наратора виявом невігластва і порушення норм мовлення.

(6) [Герой роману Тодося Осьмачки говорить іншому учаснику діалогу]: [Пес] *ніби пручався всім єством із пустелі смерті, яка вже дихнула своїм мертвеним подихом на всю садибу* (Осьмачка 1946: 21).

Спостерігаємо виділення різних смислових аспектів початкового задуму: (а) 'пес всім єством пручався смерті' (дія) і (б) 'пес хотів вибратись із пустелі смерті' (стан) і їхнє об'єднання в один семантико-синтаксичний комплекс [Пес] *ніби пручався всім єством із пустелі смерті*, який на поверхневому рівні отримує девіантне оформлення: порушення дієслівного керування (*пручався із пустелі*).

Як зазначалось у (Бацевич 2000: 61) стосовно подібних випадків, нормативна категоризація виділеного на етапі задуму семантичного аспекту 'стан особи або природи' повинна здійснюватися в межах одиничного

¹ Приклад запозичений з: (Бацевич 2000: 39–40).

«протокомплексу»; подвійна категоризація може сприйматись як неuzuальна; така, що створює враження тавтологічності. Приклад внутрішнього мовлення героя роману Т. Осьмачки «Старший боярин»:

(7) ... *батько сюди поглядають і радіють очима* ... (Осьмачка 1946: 43).

Наведений приклад демонструє синтез двох рівнів реалізації протосмислу (початкового фрейму) 'радість батька' у вигляді поєднання двох категорій: (а) рівень утілення прихованих причин певного стану (*радіють*) і (б) рівень інтерпретації виявів радості спостерігачем (наратором) – *очима*), – тобто 'радість виявлялася в очах батька'. Девіативна категоризація полягає в тому, що мовець поєднав дві різноскеровані категорії в одному висловленні без потрібних переходів і «скреп», а також помітна тавтологія висловлення в цілому: *поглядають ... очима*.

(8) [Герой оповідання Петро звертається до батька:] *Я маю інтерес, щоб його [Андрія] тут [на весіллі] не було* (Гуцало 1988: 41).

У наведеному прикладі на етапі розчленування початкового задуму мовець (Петро) виділив два аспекти своєї мово-думки: 1) 'мені цікаво, чи можливо зробити так, щоби на весіллі Андрія не було' і 2) 'я бажаю, щоби Андрія не було на весіллі'. На поверхневому рівні втілення цих категорій спостерігаємо суміщення аспектів 'інтересу' і 'бажання'; це суміщення сприймається читачем якщо не як девіативне, то, принаймні, помітно неuzuальне.

Випадки девіацій, не зумовлених умисними авторськими прийомами, можна кваліфікувати як прояв метонімічного мислення, яке на етапі категоризації часто стає неuzuальним. Мозок, так би мовити, «економить» на глибинному опрацюванні виділених аспектів початкового задуму, висуваючи на передній план найближчий семантичний комплекс орієнтації та втілення.

Нижче звернемося до умисно сконструйованого автором для потреб пояснення низки когнітивно-мовних процесів порушення категоризації з використанням знаменитого прикладу Н. Хомського:

(8) *Безколірні зелені ідеї шаленно сплять*.

У цьому умисно сконструйованому, показово девіативному прикладі оперування категорійними ознаками у процесі побудови висловлення спостерігаємо приписування виділених абстрактній семантичній категорії, втіленій лексемою *ідеї*, непритаманні їй предикати: носії ознак кольору (*зелені*) і одночасного приписування ознаки відсутності кольору (*безколірні*), а також можливості для категорії мисленнєвої діяльності («*ідея*») стану спання, притаманного (у прямому значенні) живим істотам і, відповідно, семантизації цього стану з використанням динамічної ознаки (*шаленно*), характерної для інших динамічних категорій (наприклад, категорій дії, процесу).

Механізм змішування виділених на етапі розчленування початкового задуму категорійних ознак демонструє приклад зевгматичного їх уживання в одному висловленні:

(9) *Я пив чай з лимоном, дівчиною і насолодою*.

Виділені категорії 'пив чай з лимоном', 'пив чай з дівчиною', 'пив чай з насолодою', які стосуються різних аспектів уживання напою, на поверхневому

рівні втілення зведені в одну мовну конструкцію як однопланові, що створює гумористичний ефект.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, девіації на етапі категоризації початкового задуму – це не просто неузואльні заміни слів (словоформ, словосполучень, семантико-граматичних категорій і т. ін.) у поверхневій структурі висловлення, а глибинні порушення синтезу мово-думки ще на етапах внутрішнього програмування. Подібні порушення відображають стан мовної компетенції та особливості когнітивної бази (ідеолексикону) конкретного мовця. На цьому етапі синтезу мово-думки мовець формує внутрішню «сітку» смислів, і девіація виникає ще до того, як висловлення отримує конкретне звукове або графічне втілення. Девіації на етапі категоризації – це «провали» між інтенцією («чого я хочу») та вибором семантичної зони («як це пов'язати з наявними (узуальними) смислами у системі мови»). Ці девіації відображають стан мовної компетенції та особливості когнітивної бази мовця. Тобто категоризація виділених на етапі розчленування початкового задуму достатньо помітно орієнтована на семантико-синтаксичні особливості організації «протоструктур», які є неповторними (ідеоетнічними) для кожної мови і значною мірою визначають організацію смислових (семантико-прагматичних) аспектів мово-думки. Глибинний категорійний синтез аспектів, виділених на етапі розчленування початкового задуму, можливий з дотриманням узгодженості значною мірою імпліцитних смислів, що наповнюють виділені аспекти початкового семантико-прагматичного фрейму, – задуму мовця.

Перспективи досліджень девіацій на різних етапах породження мовлення вбачаємо в розкритті глибинних механізмів узуальної вербалізації мово-думки у повній відповідності з імпліцитними (на етапах внутрішнього мовлення) й експлікованими у вигляді правил (на етапах зовнішнього втілення) законами і закономірностями функціонування ідеоетнічних мов. Важливим у подальших дослідженнях причин девіативного мовлення вважаємо глибинне узгодження отриманих результатів, зорієнтованих на етапи породження мовлення, з іншими підходами до вивчення категорійних збоїв у спонтанному усному мовленні носіїв української мови. Виявлення особливостей узуального (і творчого) втілення мово-думки – шлях до глибинного пізнання взаємодії когнітивного і мовного, формування неповторних особливостей породження і функціонування мово-думки в природній для неї царині ідеоетнічності, картини світу конкретного етносу.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The authors declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Література

1. Бацевич Ф. *Основи комунікативної девіатології*. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2000. 236 с.

2. Бацевич Ф. Когнітивне і лінгвальне у спонтанному мовленні: девіативне розчленування початкового задуму. *Записки Наукового Товариства імені Тараса Шевченка*. Вип. 125, 2024. С. 258–267.
3. Бацевич Ф. Лінгвістична девіатологія в Україні: сучасний стан і перспективи. *De Nobis non Nobis: Українська філологія у просторі та часі*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2025. С. 294–315.
4. Вихованець І. *Грамматика української мови*. Синтаксис. Київ : Вища школа, 1993. 326 с.
5. Вихованець І., Городенська К., Русанівський В. *Семантико-синтаксична структура речення*. Київ : Наукова думка, 1983. 366 с.
6. Загнітко А. *Теоретична граматики сучасної української мови*. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
7. Коваль А. *Слово про слово*. Київ, 1986. 346 с.
8. Пономарів О. *Стилістика сучасної української мови*. Київ, 1992. 234 с.

Використані джерела

1. Гуцало Є. *Тут і тепер*. Оповідання. // Київ, 1988. No 4. С.35–56.
2. Крижанівський С. *Ютуб*, 5.06.2020 р. (звернення 20.10.2025).
3. Лем С. *Непереможний*. Роман. Пер. з польської І. Сварник. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2017. 288 с.
4. Осьмачка Т. *Старший боярин*. Б.м., 1946. 237 с.

References

1. Batsevych, F. S. (2000). *Osnovy komunikatyvnoi deviatolohii [Foundations of communicative deviation studies]*. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet im. Ivana Franka. [In Ukrainian].
2. Batsevych, F. S. (2024). Kohnityvne i linhvalne u spontannomu movlenni: deviativne rozchlenuvannia pochatkovoho zadumu [The cognitive and the linguistic in spontaneous speech: deviant segmentation of the initial intention]. *Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Tarasa Shevchenka*, 125, 258–267. [In Ukrainian].
3. Batsevych, F. S. (2025). Linhvistychna deviatolohiia v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy [Linguistic deviation studies in Ukraine: current state and prospects]. In *De Nobis non Nobis: Ukrainska filolohiia u prostori ta chasi* (pp. 294–315). Lviv: LNU imeni Ivana Franka. [In Ukrainian].
4. Vykhovanets, I. (1993). *Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys [Grammar of the Ukrainian language. Syntax]*. Kyiv: Vyshcha shkola. [In Ukrainian].
5. Vykhovanets, I., Horodenska, K., & Rusanivskiy, V. (1983). *Semantyko-syntaksychna struktura rechennia [Semantic-syntactic structure of the sentence]*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
6. Zahnitko, A. (2011). *Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrainskoi movy. Morfolohiia. Syntaksys [Theoretical grammar of the modern Ukrainian language. Morphology. Syntax]*. Donetsk: TOV 'VKF BAO'. [In Ukrainian].
7. Koval, A. (1986). *Slovo pro slovo [A word about the word]*. Kyiv. [In Ukrainian].
8. Ponomariv, O. (1992). *Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy [Stylistics of the modern Ukrainian language]*. Kyiv. [In Ukrainian].

Sources

1. Hutsalo, Ye. (1988). *Tut i teper. Opovidannia [Here and now. Short stories]*. Kyiv, No. 4, pp. 35–56. [In Ukrainian].
2. Kryzhanivskiy, S. (2020, June 5). YouTube resource (accessed October 20, 2025). [In Ukrainian].
3. Lem, S. (2017). *Neperezozhnyi [The Invincible]* (I. Svarnyk, Trans.). Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. [In Ukrainian].

4. Osmachka, T. (1946). *Starshyi boiaryn [The Senior Best Man]*. S.l. [In Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 17.02.2026

Дата надходження після доопрацювання: 25.03.2026

Дата затвердження редакцією: 10.04.2026

DEVIATIONS IN SPEECH PRODUCTION PROCESSES (STAGE OF CATEGORIZATION)

Florij Batsevych

Department of General Linguistics, Ivan Franko Lviv National University, Lviv, Ukraine.

Abstract

Background: In contemporary linguistics, the main causes of deep disruptions in the interaction between cognitive and linguistic factors in verbalisation processes – primarily in oral speech – have not yet been fully identified or systematised. These disruptions manifest at all stages of speech production, particularly at the stage of subsuming selected aspects of the initial intention under existing categories. This problem has motivated a focused examination of this specific stage of speech production. The research material consists of spontaneous speech by literary characters, as well as cases of speech disruption recorded by the author during live, unprepared communication with native Ukrainian speakers.

Purpose: The main objective is to identify the primary causes of deviant categorisation in spontaneous speech and to develop a typology of such disruptions, taking into account the communicative meanings that arise in cases of deviation.

Results: Deviations at the stage of categorising the initial intention represent profound disturbances in the synthesis of thought and language during the phases of internal speech programming. In essence, these are “gaps” between the speaker’s intention and the selection of a semantic zone containing available meanings within the language system. The main causes of non-usual operation with the components of proto-meaning, which form the categorical content of this integral speech-thinking frame (engram), include: (a) decategorisation (loss of categorical features); (b) hypercategorisation (overgeneralisation of semantic components of a category); (c) cognitive shift (displacement of categorical components).

Discussion: The author considers it essential to correlate the obtained results, organised by speech production stages, with other approaches to explaining the causes of deviant categories in spontaneous oral speech among native Ukrainian speakers.

Keywords: language deviation, speech production, stages of speech production, categorisation, segmentation of the initial intention, proto-meaning.

Vitae

Florij Batsevych, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of General Linguistics, Ivan Franko National University of Lviv. Research interests: communicative linguistics, linguopragmatics, linguonarratology, linguistic deviation studies, philosophy of language.

Correspondence: batsevich.florij@gmail.com

Received: 17.02.2026

Received in revised form: 25.03.2026

Accepted: 10.04.2026